

2. Superdiversiteit in Brussel: de Fortstraat

Joachim Ben Yakoub

De Fortstraat in Sint-Gillis is een microkosmos van een wereld in mutatie, een wereld waar mensen, ongeacht hun herkomst, steeds nieuwe oplossingen vinden voor gedeelde problemen. Op een creatieve manier slagen de buurtbewoners en -gebruikers er steeds opnieuw in om samen te leven. Mensen uit zeer uiteenlopende landen en continenten wonen dicht bij elkaar. Ondanks de hoge bevolkingsdichtheid, de armoede en de ongelijkheid is de wijk in balans.

In dit hoofdstuk analyseer ik hoe Sint-Gillis is uitgegroeid tot een superdiverse gemeente. Om die superdiversiteit in kaart te brengen neem ik de Fortstraat onder de loep. Een voor de hand liggende keuze. Ik pendel nu al meer dan vijf jaar naar Sint-Gillis en beklim dagelijks de Fortstraat op weg naar de Pianofabriek⁴⁸, het culturencentrum waar ik werk. Door weer en wind ontmoet ik de stad telkens op een andere manier. Op mijn fiets, in de metro of te voet word ik keer op keer verwonderd door de steeds veranderende stad. Sint-Gillis wordt, net zoals Brussel, demografisch sterk beïnvloed door de globalisering. In wat volgt, ontleed ik het superdivers samenleven in de wijk. Ik start met een historisch en geografisch perspectief. De ligging en de geschiedenis van de wijk zijn immers van cruciaal belang om de dynamiek ervan te begrijpen. Ze maken van de Fortstraat en omgeving een gelaagde en gestratificeerde wijk.

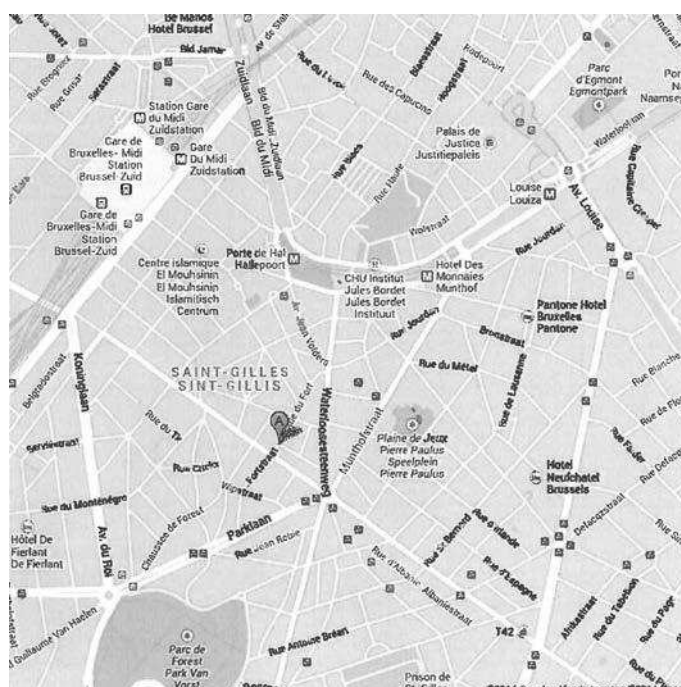
Sint-Gillis en de Fortstraat: een geografische en historische situering

Sint-Gillis ligt ten zuiden van de Brusselse Vijfhoek, op de oostelijke helling van de Zennevallei. Het is een van de kleinste van de negentien gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De gemeente telt bijna 50.000 inwoners. Tegen 2020 wordt een inwonersaantal van ongeveer 55.000 verwacht. Dat is een duidelijke groeiversnelling ten opzichte van de andere Brusselse gemeenten.⁴⁹ Sint-Gillis is niet alleen een van de kleinste Belgische gemeenten, het is na Sint-Joost-ten-Node de dichtstbevolkte gemeente van het land.

De Fortstraat is het middelste been van Laag-Sint-Gillis, naast de Waterlooosesteenweg en de Vorstsesteenweg, ingesloten door de Theodore Verhaegenstraat richting Zuidstation en de Waterlooosesteenweg richting Hallepoort. Het verbindt de 'Parvis' van Sint-Gillis met de hoger gelegen Parklaan. De Fortstraat is een gemengde straat met veel kleine middenstand, veel leegstand en weinig of geen woningen op het gelijkvloers. Als je van de Fortstraat naar beneden loopt langs de Sint-Gilliskerkstraat, heb je een prachtig uitzicht op de Zuidwijk. Een wijk die van essentieel belang is om het functioneren van Sint-Gillis en de Fortstraat te begrijpen.

De bouw van een treinstation in de Zuidwijk midden 19^e eeuw bracht een sterke industrialisatie met zich mee en stimuleerde de verstedelijking van Sint-Gillis, een industrialisatie die ook door de aanleg van het kanaal Charleroi-Brussel werd begunstigd. De hoger gelegen gebieden in de Zennevallei verstedelijkten later, waardoor de rijkere lagen van de samenleving er zich gingen vestigen. Tot van-

daag is de dualiteit tussen Hoog- en Laag-Sint-Gillis voelbaar. In het zeer dichtbevolkte Laag-Sint-Gillis bedraagt de actuele welvaartsindex ongeveer 52% ten opzichte van 83% in Hoog-Sint-Gillis.⁵⁰

Het Zuidstation en de Fortstraat

Stationswijken zijn veelal wijken met een grote concentratie aan migranten. De Zuidwijk is hier geen uitzondering op. Het was er, zoals in de meeste arbeiderswijken, goedkoper wonen dan elders. Waardoor de wijk ook aantrekkelijk was voor minder bemiddelde migranten. Voor de Tweede Wereldoorlog trok het station vooral joodse immi-

granten aan, vaak afkomstig uit Centraal- en Oost-Europa. Zij waren op de vlucht voor de pogroms in eigen land. In de Zuidwijk waren zij vooral actief in de textielindustrie.⁵¹ Het merendeel van deze migranten vluchtte in de loop van de Tweede Wereldoorlog, werd uit huis gejaagd of gedeporteerd. Zij die overbleven, organiseerden zich. Zo is de Union des Progressistes Juifs de Belgique (UPJB) nog heel actief in Sint-Gillis.

Na de Tweede Wereldoorlog was het land verarmd. Fabrieken en woningen waren verwoest. De woningnood en de armoede waren torenhoog. Kortom, het land moest opnieuw worden opgebouwd en dat was voor de Zuidwijk niet anders. Er werd van de gelegenheid gebruikgemaakt om ook de sporen opnieuw aan te leggen. Het Noordstation werd met het Zuidstation verbonden. De nieuw aangelegde Noord-Zuidverbinding steeg boven de wegen uit en scheidde Kuregem van Laag-Sint-Gillis. De aanwezigheid van het station trok een nieuwe migratiegolf aan en bepaalde grotendeels de nieuwe bevolkingssamenstelling van Laag-Sint-Gillis.

De nabijheid van het station heeft na de oorlog een bepalende invloed op de constructie van de wijk. De Brusselse arbeiderswijk kleurde na de Tweede Wereldoorlog mediteraan. Deze naoorlogse migranten, deels arbeidsmigranten maar ook politieke vluchtelingen, kwamen veelal met de trein vanuit het zuiden. Het eerste station waar ze in Brussel aankwamen was het Zuidstation. Veel Zuid-Europese migranten vestigden zich bijgevolg in Sint-Gillis. Het was dicht bij de industriezone aan het kanaal én het station was gemakkelijk om te pendelen naar de steenkool- en staalnijverheid in Tubize en Charleroi.

Naast Spaanse en Portugese gastarbeiders en ondernemers streken ook Italianen neer. De meeste Italianen in Brussel zijn afkomstig uit het zuiden van Italië, onder meer veel Sicilianen.⁵² In 1946 ondertekende België een akkoord met Italië om Italiaanse gastarbeiders naar België over te brengen die hoofdzakelijk in de mijnen tewerkgesteld werden. De instroom van Italianen in de Zuidwijk was niet alleen het gevolg van deze beslissing op nationale schaal, maar ook een direct gevolg van de mijnramp in Marcinelle. Tijdens die ramp lieten 262 mensen het leven, van wie meer dan de helft Italianen. Begrijpelijk dat heel wat Italianen naar Brussel trokken.

Een nieuwe migrantengolf kwam aan vanaf het midden van de jaren 1960 en ook dat was het gevolg van een nationale beslissing. In 1964 diende België een officiële aanvraag in om buitenlandse arbeidskrachten uit Marokko en Turkije aan te werven en in 1969 en 1970 werden bilaterale aanwervingsakkoorden ondertekend met Tunesië en Algerije. De Turken kwamen aan met de trein vanuit het oosten. Het eerste station waar ze in Brussel toekwamen was het Noordstation. Vandaar dat er in Schaarbeek en Sint-Joost een sterke concentratie van mensen met een Turkse origine woont. De Marokkaanse migratie heeft zich in Brussel voornamelijk in de ‘eerste gordel’ gevestigd, dus ook in Sint-Gillis. De Marokkaanse gastarbeiders kwamen voornamelijk uit het Rifgebergte in de noordelijke provincie Nador, uit steden zoals Berkane, Nador, El Hoceima en Oujda, en vestigden zich in Laag-Sint-Gillis.

Niet alleen gastarbeiders kwamen via het vernieuwde station Sint-Gillis binnen, ook politieke vluchtelingen arriveer-

den er. Migranten uit Spanje en Portugal, op de vlucht voor Franco en Salazar, de regerende fascistische regimes en de economische crisis, vonden hun weg naar België. Naast de Basken en de Galliciërs waren de Asturiërs de belangrijkste migrantengroep uit Spanje die zich in Sint-Gillis kwam vestigen. De Portugezen vestigden zich voornamelijk tussen het Van Meenenplein en het Sint-Gillisvoorplein. Zij waren afkomstig uit de noordelijke streek Tràs-Os-Montes. De Italiaanse overheid zag na de Tweede Wereldoorlog de communisten, antifascisten en anarchisten liever als gastarbeiders vertrekken. Ook Marokkanen ontvluchtten de jaren van lood en de dictatuur. De opstanden tijdens de economische crisis van de jaren 1960 werden hardhandig onderdrukt door koning Hassan II. De koning zag de opstandige Berberbevolking dan ook graag vertrekken. Grieken ontvluchtten het kolonelsregime van de militaire junta.⁵³ Al deze migratiestromen, elk met hun eigen geschiedenis, kwamen samen in Sint-Gillis. Dit zorgde voor verschillende netwerken van linkse socialistische en communistische migranten die ook in Sint-Gillis samenkwamen. Buiten een sporadische samenwerking overstegen deze netwerken vaak het land van herkomst niet. Vooral de Grieken, de Portugezen en de Spanjaarden blonken uit in het vormen van gepolitiseerde basisnetwerken en verenigingen. Sommige zijn tot vandaag nog actief in het verenigingsleven van Sint-Gillis.

De komst van de TGV en het ontstaan van superdiversiteit

In de jaren 1960, 1970 en 1980 maakt de stad zich klaar voor moderne stedelijke ontwikkelingen. Brussel is meer

dan de hoofdstad van België. De stad onthaalt de zetels van verschillende internationale organisaties zoals de Benelux, de NAVO, de Europese Commissie, het Europese Parlement, enzovoort. Brussel wil haar internationaal imago waarmaken maar wordt een werf zonder duidelijke stedelijke visie. In die periode wordt de eerste tunnel gegraven onder de Fonsnylaan voor de komst van de premetro, de ondergrondse tram van Brussel. Het metronet wordt verder uitgebouwd. De Zuidtorens en bijhorende hotels worden opgetrokken. En de kleine ring groeit uit tot een stadsautostrade. Brussel wil het kruispunt van Europa worden.⁵⁴

Vanaf de jaren 1980 verdwijnen de omliggende industrieën op zoek naar grotere oppervlaktes of door de moordende internationale concurrentie. De tertiaire sector kondigt zijn intrede aan. De Zuidwijk verliest zijn chocoladegeur met de overname en sluiting van de Côte d'Or-fabriek. Ook de Gunther-pianofabriek uit de 19^e eeuw in de Fortstraat, die in haar topjaren meer dan honderd mensen tewerkstelde, sluit eind jaren 1980 de boeken. De concurrentie met piano's uit Japan bleek moordend te zijn. Nationale en internationale ontwikkelingen herscheppen in die jaren Sint-Gillis.

In de naweeën van de val van de Berlijnse Muur en de eenmaking en uitbreiding van de Europese Unie, komt de TGV in Brussel aan. Brussel wordt dankzij de TGV, de Thalys en de Eurostar verbonden met Keulen, Amsterdam, Parijs en Londen. De komst van de TGV zorgt voor een sterke globale verknoping van de gemeente. De hiermee gepaarde stadsontwikkelingsprojecten zorgen tegelijk voor een trage maar gestage gentrificatie van Laag-Sint-Gillis. Ruimte wordt vrij-

gemaakt voor de bouw van kantoorcomplexen voor de privésector. Het gemeentebestuur wil de gemeentekas spijzen door belastingen te heffen op deze kantoren.⁵⁵ De traagheid van dit proces leidt tot de verbrokkeling van het bestaande stadsweefsel en de grondige verloedering van geïsoleerde woonblokken in de Zuidwijk. Vooral de straten die uitgeven op de Fonsnylaan krijgen het hard te verduren en de bewoners wordt het leven onmogelijk gemaakt. De overheid, meer bepaald het toen pas opgerichte gewest, tracht deze evolutie te keren door het ontwikkelen van stedenbouwkundige ontwikkelingsplannen die de omliggende woonwijken en sociale diensten moeten integreren in de stationsdynamiek. Charles Picqué, burgemeester van Sint-Gillis, ziet de kans schoon om van de Zuidwijk een 'klein Manhattan' te maken. Gewestelijke en federale subsidies worden dankzij de cumulatie van de politieke postjes van Picqué gebruikt voor de gemeente. Hij ontwikkelt een zeer uitgebreid netwerk van instellingen en verenigingen die gedeeltelijk door de gemeente worden gesubsidieerd. Picqué is er zo in geslaagd om eerst in Hoog-Sint-Gillis en later ook in Laag-Sint-Gillis een meer begoede middenklasse aan te trekken.

De komst van de TGV en de kantoorbouw hebben verschillende gevolgen, onder meer vastgoedspeculatie, onteigening en sociale verdringing. De werken leiden tot een degradatie van de mediterrane aanwezigheid in Laag-Sint-Gillis. Buurtwinkels en andere kleine middenstanders vertrekken. De Spaanse cafés, eethuizen en tavernes sluiten een voor een. De wijk verliest haar volks karakter. Sommige huizen staan nu nog steeds leeg en verloederen. Enkele zaken worden overgenomen door Portugezen, Marokkanen, Afrikanen

of Brazilianen. Maar het overgrote deel is weg, op zoek naar betere en betaalbare oorden. De zuiderse Spaanse sfeer in Laag-Sint-Gillis heeft plaatsgemaakt voor een zekere kosmopolitische sfeer, grootstedelijkheid en superdiversiteit.

Het Zuidstation, Sint-Gillis en haar bewoners: een snapshot

Wanneer we Sint-Gillis binnenwandelen via het metrostation Sint-Gillisvoorplein kan je er niet naast kijken: een graffiti toont een teddybeer met het onderschrift *Immigration is not a crime*. Engels is niet de moedertaal van deze verontwaardigde burger, zijn Brussels engagement is wel duidelijk. Welkom in Sint-Gillis! De migratiegeschiedenis bepaalt overduidelijk het karakter van de gemeente. Sint-Gillis is een gemeente met officieel zo'n 50% niet-Belgen. Naast de al genoemde Spanjaarden, Italianen, Grieken en Marokkanen, zijn vandaag ook Fransen, Portugezen, Polen, Roemenen en Congolezen bewoners van de gemeente. Er zijn de laatste decennia ook meer mensen met een Zuid-Amerikaanse origine, voornamelijk Brazilianen en Ecuadorianen, in Sint-Gillis aangekomen. Migratie na migratie kleurt de gemeente.

Heel wat immigranten zijn ondertussen genaturaliseerd en hebben de Belgische nationaliteit. De 50% 'Belgen' verbergt een veel complexere realiteit. Bovendien wordt Sint-Gillis ook bewoond door mensen die niet ingeschreven zijn in het bevolkingsregister. Deze bewoners komen uit alle hoeken van de wereld en structureren mee de gemeente. De min-

derheden vormen de meerderheid in Sint-Gillis. Om een idee te krijgen van de bevolkingssamenstelling, werpen we een blik op het publiek van de Pianofabriek. De Pianofabriek is een open huis en een vrijplaats voor de buurt en de stad. Voor uiteenlopende mensen, verenigingen en evenementen. Enkele voorbeelden? Dienstverlening voor Braziliaanse sans-papiers, een Poolse dansgroep, een feest van Imazighen revolutionairen, een workshop van een Braziliaans sociaalartistiek collectief, een activiteit van een Marokkaanse vrouwenvereniging, een projectie voor Spaanse of Iraanse cinefielen, een etentje voor Palestijnse activisten of een festival voor Koerdische feministen... Je kan het zo gek niet bedenken of het vindt er plaats. De hele wereld is vertegenwoordigd in de Pianofabriek. Uit een publieksonderzoek van 2002⁵⁶ is gebleken dat er op een week tijd ongeveer tweeduizend mensen over de vloer komen met de meest uiteenlopende migratieachtergronden. Marokko, Polen, Italië, Frankrijk, Spanje, Ecuador, Portugal, Nederland, Brazilië, Algerije, Congo, Moldavië, Eritrea, Albanië, Duitsland, Turkije, Vietnam, Griekenland, Rusland, Tunesië, Colombia, Rwanda en Chili zijn de landen die naar voren treden in deze steekproef.

Sint-Gillis heeft vandaag door haar migratiegeschiedenis een relatief jonge bevolking. Het is een gemeente van jongvolwassenen. Een belangrijke groep alleenstaanden, maar ook steeds meer jonge gezinnen met kinderen vestigen zich in de gemeente of slagen erin de gemeente te blijven bewonen. Opvallend is de oververtegenwoordiging van Fransen in Sint-Gillis. Liefst 70% van de officieel geregistreerde niet-Belgen zijn Europeanen⁵⁷ en de grootste en nog toe-

nemende groep daarvan zijn Fransen. Brussel was altijd al geliefd bij sommige Fransen, hun aantal is de afgelopen twee decennia nog verdubbeld. De oorzaak hiervan is de komst van de TGV. Fransen zijn niet alleen de grootste niet-Belgische bevolkingsgroep van het gewest, maar ook van Sint-Gillis, vooral Hoog-Sint-Gillis. Dankzij de aanwezigheid van kwaliteitsvolle woningen en wijken die veel goedkoper zijn dan in Parijs, en de nabijheid van het Zuidstation en de rechtstreekse verbinding via de Thalys naar Parijs, wordt Sint-Gillis een nieuwe buitenwijk van de Franse hoofdstad. Het is vaak sneller pendelen van Brussel naar Parijs, dan van sommige *banlieues* naar de Franse hoofdstad.

Na de val van de Berlijnse Muur en de verbrokkeling van het Oostblok ontstaat er ook een sterke migratie vanuit Oost-Europa naar Sint-Gillis. Het aantal Polen in Sint-Gillis neemt toe, net als Roemeense inwijkelingen en mensen uit de vroegere Sovjetrepublieken. Het bestaan van een Poolse Katholieke Missie in de Jourdanstraat lokt ook een migratiegolf naar Sint-Gillis. Bussen, auto's, bestelwagentjes komen aan bij de Hallepoort met als enig contactadres de Katholieke Missie. Vanuit de Hallepoort worden bovendien sommige van deze migranten ingeschakeld in de bouwsector. 's Ochtends kan je een file camionetten zien van de Hallepoort tot aan het Sint-Gillisvoorplein die de nieuwe arbeidskrachten komen ophalen. De Poolse eucharistievieringen zijn vandaag uitgeweken naar de Kapellekerk, aan het einde van de Blaesstraat.

Naast Oost-Europese migratie, zien we ook een toenemende migratiestroom vanuit Latijns-Amerika. De Brazili-

aanse – vaak maar zeker niet uitsluitend – clandestiene migranten in Sint-Gillis komen vooral uit twee streken: Minas Gerais en Goiás. Hoewel Brazilië een grooteconomie werd, is de kloof tussen rijk en arm er nog nooit zo groot geweest. Het vooruitzicht op meer economische slaagkansen en de wil om hogerop te geraken, zorgt voor deze migratiegolf. Voornamelijk naar Amerika en Engeland, maar sinds 9/11 en de aanslagen in Londen in 2005 ook naar Europa en Brussel.⁵⁸ Ook Equatorianen hebben hun weg naar hier gevonden. In 2000 werd in Ecuador de dollarisatie ingevoerd. Dit bracht een zeer sterke inflatie met zich mee, waardoor de precaire middenklasse op korte tijd fors verarmde. Het spaargeld verdween als sneeuw voor de zon. En er kwam een migratiegolf op gang. Naar de VS én naar Europa.

Naast deze nieuwe instroom van gegoede en minder gegoede burgers uit de Europese Unie, Oost-Europa en Latijns-Amerika is er de historische aanwezigheid van Marokkaanse en Portugese huiseigenaars. In de jaren 1970-80 investeerden zij in huisvesting en werden huiseigenaar. Sommige eigenaars verhuren deze woonsten. Vanaf de jaren 1980 stegen de huurprijzen door de instroom van rijke burgers en het ontstaan van een nieuwe lagere middenklasse. Door deze evolutie zien we bij de Marokkaanse en Portugese huiseigenaars een opwaartse mobiliteit. Vandaag kunnen alleen de rijken nog een woning kopen in Hoog- maar ook in Laag-Sint-Gillis. De aanwezigheid van deze rijke klasse in Sint-Gillis vertaalt zich in een heel nieuwe infrastructuur van de gemeente. Maar ondanks de hoge huur- en koopprijzen zijn er nog altijd heel veel armen in Sint-Gillis. Zij wonen dus naast bemiddelde of zeer rijke

mensen. Sint-Gillis is de derde armste gemeente van het Brussels Hoofdstedelijk gewest. Het aantal inwoners dat in een heel preciaire situatie leeft, neemt zelfs toe. Het aantal mensen met een vervangingsinkomen is groot, hun aantal behoort tot de hoogste van het gewest. De werkloosheidsgraad bedraagt meer dan 25%. De werkloosheid bij jongeren loopt op tot 40%. Het aantal gezinnen dat leeft van een leefloon is tot vijfmaal hoger dan in de rest van het gewest. Liefst 40% van de jongeren leeft in een huishouden zonder inkomsten uit arbeid.⁵⁹ Sint-Gillis is niet alleen zeer divers, de gemeente is sterk gestratificeerd. Zeer arm en zeer rijk wonen er zij aan zij.

De bouw van een treinstation en vervolgens de komst van de TGV hebben niet alleen een historische invloed op de stedelijke ontwikkeling van Sint-Gillis en de Fortstraat, ze zorgen tot vandaag voor een constante vernieuwing van de hele gemeente. Het Zuidstation is niet alleen een motor van superdiversiteit voor rijke Fransen en andere eurocraten, het is ook een trefpunt voor minder begoede wereldburgers. Zij nemen wel niet de TGV, maar maken gebruik van de informele transportmogelijkheden. Aan het Zuidstation, tegenover het Ibishotel, is er een solidaire vorm van *covoiturage* ontstaan. Voor slechts vijftientwintig euro kan je er in een gedeelde taxi richting Frankrijk rijden. Op twee en een half uur ben je in Parijs. Het Zuidstation is een knooppunt voor deze alternatieve reismogelijkheden op maat van de superdiversiteit.

De opkomst van goedkope vliegtuigmaatschappijen als Ryanair of Wizz Air brengt ook nieuwe migranten tot in Sint-Gillis. Maar dat is niet de enige evolutie. Sommige

migranten migreren tijdelijk. En maken zo gebruik van de dienst 'bijgestane vrijwillige terugkeer'. Ze boeken slechts een *one way ticket* naar Brussel, goed wetende dat de Belgische overheid het terugticket zal betalen.

In 2011 veranderde op één jaar tijd 17% van de bevolking in Sint-Gillis, ook dit is één van de hoogste cijfers van het gewest. De instroom is vooral van buitenlandse afkomst. Elk jaar verlaat 10% van de bevolking de gemeente.⁶⁰ Voor velen is Sint-Gillis dus een halve of tijdelijke verblijfplaats, een gemeente *de passage*, een van de verschillende 'thuizen'. Merk op dat het meervoud van het woord 'thuis' nog niet zo goed is ingeburgerd. Onze woordenschat is nog niet aangepast aan de superdiversiteit van onze steden. Migratietrajecten flexibiliseren en worden volatieler. Het is niet langer vanzelfsprekend dat de migrant een determinerend traject aflegt van punt A naar punt B. Dankzij de verbeterde transport- en communicatiemiddelen hoeft hij niet meer te kiezen tussen twee verschillende thuisbasissen op twee verschillende continenten.

De gelaagdheid van een gemeente

De Fortstraat zou vandaag een verkeersluwe wandelstraat moeten zijn, maar ze blijft een drukke verkeersstraat voor koning auto. Het is wel een straat met veel voetgangers – meer dan vijfduizend per dag – onderweg naar school, naar huis, naar de winkel, naar het café of naar een van de vele sociale en culturele organisaties en bureaus die er gevestigd zijn.⁶¹ Op zaterdag en zondag is er markt zodat het aantal

voorbijgangers gemakkelijk verdubbelt. De aantrekkelijkheid van de wijk voor de verschillende gebruikers is zijn gelaagdheid. Laag na laag worden de verschillende migraties weerspiegeld in de infrastructuur van de buurt. Sommige zaken verdwijnen snel, andere blijven lange tijd het karakter van de wijk bepalen. Om deze gelaagdheid te begrijpen en te zien, moeten we een historische bril opzetten.

Superdiversiteit en de stempel van het oude Sint-Gillis

De Fortstraat verandert op het ritme van de globalisering: in sneltempo. Wat vandaag is, kan morgen verdwenen zijn. Oude handelszaken en diensten verdwijnen, nieuwe komen in de plaats.⁶² De straat is een afspiegeling van de nieuwe migratie en dat is zichtbaar in de infrastructuur. Deze nieuwe migratievormen verklaren de aanwezigheid van informaticadiensten en digitale openbare ruimten. De migratie vertaalt zich ook in diensten en winkels gericht op een tijdelijk verblijf. Het is een oude wet dat migranten een bijhorende infrastructuur uitbouwen en die infrastructuur kleurt de buurt van de Fortstraat. Vandaag kunnen we die verschillende historische migratielagen nog terugzien in de infrastructuur.

De eerste laag wordt gevormd door de huizen van de autochtone arbeiders en de bijhorende cafés. De infrastructuur, die vaak vele decennia oud is, herbergt vandaag andere bewoners en andere diensten. Zo staan er op het einde van de Fortstraat vier identieke gebouwen in art deco-stijl. Het zijn sociale woningen gebouwd in de jaren 1920. Vandaag wonen er niet alleen autochtone Belgen, maar ook Marokkanen, Polen, Iraniërs en Italianen.⁶³ Aanvankelijk

woonden er loontrekkenden, nu zijn het meestal mensen met vervangingsinkomens. Huurders kunnen er nog steeds goedkoop wonen, maar klagen over de hardnekkige structurele problemen van het gebouw (vocht, verwarming, noem maar op). De wachtrijen voor sociale woningen zijn ook in Sint-Gillis ontmoedigend lang.

Vele van de oorspronkelijke winkels en diensten die gehuisvest waren in de wijk zijn vandaag vage herinneringen. Chez George, op het Sint-Gillisvoorplein, waar je ooit terecht kon voor de beste mosselen met friet *in town* is niet meer. Tapis Ayaz, een goedkope huishoudwinkel, nam de plaats in van een van de vele cafés in de Fortstraat. Het café Les Colonne, op de hoek met de Théodore Verhaegenstraat, is vandaag een behangwinkel. In de jaren 1970-80 was het 'doplokaal' gevestigd op de plaats waar nu La Maison des Enfants staat, een kinderdagverblijf. Tegenover het doplokaal was er ook een café waar de stempelaars soms bleven 'plakken'. Politieagenten zaten er ook, zogezegd om de doppers aan te manen niet op café te gaan maar werk te zoeken. Het doplokaal verhuisde later naar de Denemarkenstraat. Aan het einde van de Fortstraat is er ook een Franstalige kleuter- en basisschool. Als je een kijkje gaat nemen bij de kinderopvang of aan de schoolpoort na de schooldag, zie je meteen hoe divers de toekomst van Brussel is.

De mediterrane stempel van Sint-Gillis

Vandaag is de Marokkaanse middenstand het sterkst vertegenwoordigd in de Fortstraat. Waar vroeger een kolen- en aardappelhandelaar was, kan je nu winkelen bij Les

Splendeurs de Marrakech, een van de twee Marokkaanse kruidenierszaken in de Fortstraat. De restaurants Altas Food en Les Délices de Meknès serveren Marokkaanse specialiteiten. Naast de twee kruidenierszaken heb je ook twee verschillende bakkers en twee halal beenhouwerijen. Beide slagers zijn gehuisvest in de winkels van vroegere autochtone slagers en die geschiedenis is nog altijd zichtbaar aan de gevels. Op het kruispunt tussen de Fortstraat en de Dethystraat had je vroeger een paardenslager die ook paardenvlees *préparé* verkocht. Op de gevel prijkt nog de naam van die slager 'Boucherie Chevaline'.

De Spaanse gastarbeiders bouwden na de Tweede Wereldoorlog een sterke infrastructuur uit in Sint-Gillis. Kruidenierszaken, restaurants en cafés zagen het licht, maar ook sociale diensten zoals opvang- en buurthuizen. De Zuidwijk wordt in de jaren 1950-1970 een echte Spaanse wijk met bijhorende tapasbars, *peluquerias* en *panaderias*. Het

Spaans café Oviedo, aan het einde van de Fortstraat, is een van de laatste relikwieën uit het bruisend Spaans stadsleven dat Sint-Gillis rijk was. Oviedo is de naam van de hoofdstad van het prinsdom Asturië in het noorden van Spanje. In de jaren 1960-70 waren de Spaanse migranten in de Fortstraat (én in Sint-Gillis) veel sterker aanwezig. Spaanse verenigingen waren de eerste zelforganisaties die over de vloer kwamen van het gemeenschapscentrum de Pianofabriek in de Fortstraat. Tot vandaag werkt de Pianofabriek samen met La Maison Hispano-Belga om sociale en culturele activiteiten te organiseren. De Baskische organisatie Txalaparta maakte gebruik van de Pianofabriek tot begin jaren 1990, de dansgroep van Centro Galego repeteerde tot voor 5 jaar in de Pianofabriek. In café Oviedo komen regelmatig Spaanse Brusselaars samen die nu naar de rand uitgeweken zijn of vertrokken naar een andere stad.

Als je vandaag zin hebt in ‘authentiek Italiaans’ kan je Le Milano proberen. Al is het moeilijk om over ‘echt Italiaans’ te spreken... Le Milano wordt uitgebaat door Marokkanen. De pizza’s en pasta’s zijn halal en worden op Marokkaanse wijze gekruid. De kapperszaak Infini-Tif in de Fortstraat is het laatste overblijfsel van de Italiaanse migratie in de Fortstraat.

De Portugese migratie is wel nog zichtbaar in de Fortstraat. L’Etoile de Villa Pouca is een Portugees café waar vooral habitués, niet alleen Portugese klanten, komen voor een pintje of om op de bingo te spelen. Tegenover het zwembad heb je café Canto de Veloso. Naast Brasserie Verschueren heb je café Portugalia. Hoewel oorspronkelijk voornamelijk bezocht door Portugese migranten, vind je nu ook Brusselse arbeiders met de meest diverse origine troost

zoekend met een pint aan de toog. Jaarlijks kan je in juni naar de Fatimaprocessie gaan kijken aan de kerk op het Sint-Gillisvoorplein. Op het Van Meenenplein pronkt nog steeds de buste van de Portugese schrijver Almeida-Garrett.

Ook de Grieken vestigen zich in de buurt van het station. Zij het iets hoger, aan het Sint-Gillisvoorplein en aan de Bareel. Al snel openen verschillende Griekse cafés. In de jaren 1970 openen ook diverse Griekse restaurants aan het Bethlehemplein. Het huidige café La Capitale in de Fortstraat was vroeger een Grieks café waar je goed en goedkoop kon eten. Daarna werd het een Spaans cultureel café Isla Negra. Vandaag heeft café La Capitale klanten van diverse herkomst. Maar het zijn hoofdzakelijk arbeiders die er aan de toog hangen.

Superdiversiteit en de snel veranderende infrastructuur

In de laatste decennia zien we opnieuw een wisselende infrastructuur in de wijk als gevolg van de superdiversiteit. In de Fortstraat kan je voortaan in maar liefst drie verschillende wassalons terecht. De wassalons spelen in op de behoefte van de vele buurtbewoners die door hun tijdelijk verblijf niet investeren in een eigen wasmachine. Ook economische motieven spelen een belangrijke rol.

Eén wasserette springt eruit. Wash & Web is een salon dat perfect aangepast is aan de superdiversiteit van de wijk en zich richt tot de armere migranten én de hipsters. In dit wassalon kan je in een gezellige sfeer gratis surfen terwijl je je was doet. Niet alleen combineert het twee interessante functies in tijden van superdiversiteit, het is er bovendien goedkoop. Je kan zelfs via het internet checken of er een

wasmachine vrij is, het voorrecht van de meer begunstigten die thuis een internetverbinding hebben. De minder begunstigten slaan twee vliegen in een klap: ze doen de was en ze kunnen dankzij de gratis wifi in contact treden met vrienden en familie.

Naast zo'n plaatsen waar iedereen komt, zijn er uiteraard ook plaatsen voorbehouden aan welbepaalde doelgroepen. Zo is er een infrastructuur voor de jonge, gegoede klasse – de zogenaamde bobo's en hipsters. Deze plaatsen sluiten vaak een ander – lees armer – publiek uit, net door de kostprijs. Anderzijds zien we een infrastructuur gericht op de nieuwe (tijdelijke) migranten. We schetsen deze toestand aan de hand van de veranderingen die de Brasserie Verschueren onderging.

Brasserie Verschueren. Van supporters- tot bobocafé?

De gentrificatie van de Zuidwijk en de druk van het hoger gelegen hippe en rijkere Elsene is voelbaar tot in de Fortstraat. Een stille getuige hiervan is het wisselende publiek van de Brasserie Verschueren, het vroegere supporterscafé van de voetbalploeg Royale Union Saint-Gilloise. Naast de toog hangt nog steeds een scorebord uit de voetbalcompetitie van de jaren 1950. Zowel het interieur als de gevel zijn door Monumentenzorg beschermd. De zaak ziet er op het eerste gezicht nog altijd uit als in de 19e eeuw. De familie Verschueren begon in de 19e eeuw een kleine brouwerij van geuze en kriel. Waar nu het café is, was vroeger een *comptoir de vente*. Je kan er nog altijd een tripel Verschueren drinken.

Maar die indruk van onveranderlijkheid is schijn. De Brasserie was vroeger heel wat ruiger, geëngageerd en uitgesproken links.⁶⁴ Hoewel Dikke Flor, de eigenaar van het communistisch antiquariaat Aurora wat verderop, nog af en toe tapt, is de brasserie de laatste tien jaar heel wat hipper en minder geëngageerd geworden. Het ooit dieprode café trekt tegenwoordig een mix van mensen aan. Een uitgesproken linkse anarchist, een kerkganger die na de misviering een trappist komt drinken, een kunstenaar die inspiratie komt opdoen in het broeierige café of een pendelaar die er 's middags tijdens zijn lunchpauze de 'echte Belgische spaghetti' komt eten. Een blijvende erfenis van de rode cafégeschiedenis is dat je er geen Coca-Cola kan krijgen. Klanten die een cola bestellen zijn habitués, cola is het codewoord voor het drankje dat zij altijd bestellen.

De veranderende samenstelling van het cliënteel is een afspiegeling van de veranderende samenstelling van de buurt. De middenstand in de Fortstraat speelt in op de komst van een meer kapitaalkrachtig, hip en jong publiek. De nieuwe klant van Brasserie Verschueren is de bobo, de *bohémien bourgeois* die verzot is op bio en vegetarisch voedsel. Biorestaurantjes, hippe cafés en winkels schieten als paddenstoelen uit de grond. In de Fortstraat kan je 's middags bijvoorbeeld een bioburger gaan eten bij Natural Street Food of je boodschappen doen bij Manuka, de biologische kruidenier. Verder is er sinds kort ook een tweedehandsplatenwinkel in de Fortstraat en het vermelde trendy wassalon.

Een deel van deze hipsters is kunstenaar en heeft dus ook nood aan een bijzondere infrastructuur. Hier zien we een historische continuïteit. Sint-Gillis heeft altijd artiesten en

kunstenaars aangetrokken. Die historische aanwezigheid van kunstenaars kan worden verklaard door de combinatie van de (oorspronkelijk) goedkope huizen en de nabijheid van de vijfhoek, van artistieke ontmoetingsplaatsen en van kunstscholen. Victor Horta, de architect van de art nouveau, had bijvoorbeeld jarenlang zijn atelier in Sint-Gillis. Dat kan je vandaag nog merken aan de architectuur, vooral in het rijkere Hoog-Sint-Gillis. Sint-Gillis heeft het grootste aantal artiesten en culturele actoren per vierkante meter van het land.⁶⁵ De leegstaande ateliers hebben er blijvend voor gezorgd dat artiesten zich in de gemeente vestigden. Meestal zijn ze goed verstopt, maar je vindt enkele ateliers van kunstenaars en collectieven in de Fortstraat zoals Constant vzw, een artistiek laboratorium voor nieuwe digitale media.

Een superdiverse en meertalige infrastructuur

Naast de officiële internationalisering die vooral bemiddelde burgers naar Brussel lokt zoals topmanagers, Europese politici en lobbyisten, hebben we in Brussel ook een mondialisering van onderuit. Nieuwe migranten in Brussel zijn voornamelijk afkomstig uit Oost-Europese landen (Polen en Bulgarije op kop), Sub-Saharisch Afrika en Latijns-Amerika.⁶⁶ Ook deze migranten hebben een infrastructuur op maat in Sint-Gillis. In de jaren 1960 telde de Dethystraat alleen een joodse kleermaker en een paarden-slager, vandaag vind je er een Tunesische delicatessenzaak, een Equatoriaans volksrestaurant, een mediterrane viswinkel, een islamitische beenhouder, een ‘typisch Brussels café’ en een Braziliaanse snackbar.

Sint-Gillis is niet louter multicultureel, maar is superdivers en dat vertaalt zich dus duidelijk in de infrastructuur. Dat betekent onder andere dat de gemeente de facto meertalig is en dat is zichtbaar in het hele straatbeeld. Het idee dat Brussel een tweetalige stad zou zijn, is absolute fictie. Sint-Gillis is een meertalige wijk. Superdiversiteit resulteert niet zelden in een organische lingua franca: een taal die wordt gebruikt om over de taalgrenzen heen te communiceren. Taaltellingen zijn in Brussel niet toegelaten, maar je kan gemakkelijk stellen dat het gros van de bevolking zich in het Frans uitdrukt. Hoewel het Engels een steile opgang maakt,⁶⁷ blijft het Frans de algemene omgangstaal in de publieke ruimte. De opschriften van de meeste winkels zijn trouwens in het Frans.

Het feit dat het Frans als voertaal wordt gebruikt, betekent wel niet dat dit de enige taal is in de wijk. Je zal meer en meer winkels opmerken met Arabische, Poolse of Portugese opschriften. De eucharistievieringen in de kerk aan het Sint-Gillisvoorplein zijn in het Nederlands, het Frans, het Spaans en het Portugees. Met elk van die talen wordt een specifieke doelgroep aangesproken. De Poolse aanwezigheid gaat ook niet onopgemerkt voorbij. Op het Sint-Gillisvoorplein, net aan de uitgang van het metrostation, heb je een agentschap waar je theoretische en praktische autorijlessen kan volgen in het Frans maar ook in het Pools: *prawo jazdy po I teoria polsku*.

Nieuwe migranten kunnen dankzij een gedeelde taal vaak een beroep doen op de reeds uitgebouwde netwerken en faciliteiten door de naoorlogse mediterrane migratiestromen. Het aanwezige Portugeessprekende netwerk in Sint-Gillis trekt veel Brazilianen aan, vooral via bouwbe-

drijven. De Portugese eucharistievieringen in de kerk aan het Voorplein en de eerste Braziliaanse parochie van de Jezus-Arbeiderkerk in België op de Vorstsesteenweg vormen ook belangrijke aantrekkingspolen. In de vitrine van verschillende winkels zie je bijvoorbeeld de Braziliaanse naast de Portugese vlag hangen.

Ook een groot deel van de Ecuadoriaanse migranten vestigde zich in Sint-Gillis omdat ze kon terugvallen op een Spaanstalig netwerk van cafés, winkels, buurtorganisaties en parochies. Er ontstaan verschillende sociale en culturele verenigingen en een nieuwe middenstand die voor een vorm van onderlinge solidariteit zorgen. Op die manier verankeren de verschillende gemeenschappen zich lokaal, engageren ze zich en ondernemen ze in de gemeente en de wijk waar ze leven.

Naast religieuze instellingen, winkels, cafés en restaurants zijn er ook sociale voorzieningen opgezet door en voor migranten. Femmes Actives du Monde biedt zo culturele activiteiten en sociale diensten aan voor vrouwen met zeer uiteenlopende achtergronden. Ook Konitza, een Albanese culturele vereniging heeft haar eigen kantoor geopend in de Fortstraat. De vereniging zorgt elke donderdagnamiddag voor een gratis sociale permanentie in het Albanees, Frans, Nederlands, Engels, Italiaans en Spaans. Iedereen kan er terecht met zijn vragen rond naturalisatie, regularisatie, politiek vluchtelingenstatuut, visum en sociale hulpverlening. De Albanezen zijn in deze geen uitzondering. Al deze sociale instellingen, ook al beginnen ze als 'etnische' instellingen, richten zich op een superdivers publiek.

De infrastructuur van deze nieuwe migratie steunt niet alleen op een etnische basis, de basis wordt door de diverse bevolkingsgroepen gedeeld. Een ander sprekend voorbeeld is de zaak El Mojran. Je vindt er niet alleen de klassieke Marokkaanse kefta en broodjes, je kan er ook terecht voor Braziliaanse gefrituurde specialiteiten. Een Marokkaanse en een Braziliaanse ondernemer hebben solidair besloten de aankoop van een typisch Belgische frietketel te delen om hun respectievelijke specialiteiten klaar te maken. Dit is een mooie metafoor om te benadrukken dat superdiversiteit niet gelijk staat aan meer van hetzelfde of meer ‘multiculturaliteit’. Superdiversiteit is de nieuwe realiteit.

Connectiviteit als structuur

Het wegvallen van grenzen, het ontstaan van nieuwe media en het democratiseren van de internationale reissector leidden ook tot de globalisering van de migratiestromen. Sint-Gillis is een geglobaliseerde gemeente die op alle niveaus verknoopt is met verschillende andere landen, steden en continenten. Die verknoping zorgt voor complexiteit, maar niet voor chaos. Het is die connectiviteit die een heel duidelijke structuur schept in de buurt.

In de plaats van de Superboom, een winkel in de Fortstraat met zeer goedkope kleding, heb je vandaag het Atelier du Web, een digitale openbare ruimte waar je met een spotgoedkoop abonnement een computer kan gebruiken en op het internet surfen. Het atelier geeft op regelmatige basis laagdrempelige informaticalessen aan volwassenen met ge-

ringe digitale kennis en werkt zo aan digitale inclusie. Het Atelier du Web richt zich ook op specifieke doelgroepen: zo heb je digitale alfabetiseringslessen voor Maghrebijnse vrouwen. De telefoon/fax/internetshop in de Fortstraat is overdag gesloten, maar op zo'n honderd meter is er al een *callshop* die niet enkel 's nachts open is. In de Fortstraat vind je bovendien twee verschillende computerwinkels die instaan voor de aankoop, reparatie en verkoop van tweedehandscomputers en -accessoires en zorgen voor herstel, installatie en configuratie van software. De opkomst van deze diensten en winkels speelt in op de behoefte van mensen met een lagere sociaaleconomische achtergrond om zich te verbinden met het wereldwijde web. Deze diensten beantwoorden aan de vraag van nieuwe migranten om transnationale contacten te onderhouden dankzij de nieuwe digitale communicatietechnologieën.

Familie en vrienden, ergens ver weg op een ander continent, zijn dankzij die technologie weer dichtbij. Webcam en *instant messaging* programma's zorgen voor een nieuwe virtuele maar permanente aanwezigheid, gelijktijdigheid en nabijheid. Op verschillende plaatsen in de Fortstraat zie je reclame voor Ortel Mobile. Deze provider biedt zeer interessante tarieven aan voor internationale mobiele gesprekken. Tijdens de periode van de hadj, de islamitische pelgrimstocht naar Mekka, geeft Ortel Mobile 50% korting op gesprekken naar Saoedi-Arabië. Met een andere promotie kan je bovendien gratis minuten winnen voor telefoongesprekken naar onder andere Polen, Roemenië of Bulgarije, landen met heel veel migranten in België. Het concurrerende Lycamobile mikt ook op de hogere klasse en biedt promoties aan voor gesprekken naar onder meer de Verenigde Staten.

Sinds kort is er in de Fortstraat ook een filiaal van Moneytrans. Tegenover de voormalige Vietnamese bakkerij Kimmy, zorgt Moneytrans nu voor goedkope geldtransfers tussen verschillende landen en continenten. Dit kan handig zijn voor mensen met een tijdelijk verblijf die zo niet worden verplicht om een Belgische bankrekening te openen. Anderzijds is het ook een efficiënte manier om geld terug te sturen naar achtergebleven familie of om vanuit het land van oorsprong geld toegestuurd te krijgen. In de aanpalende Dethystraat kan je bij de concurrentie terecht. Het Amerikaanse MoneyGram biedt er zijn diensten aan in een Braziliaans kleedje: Munditransfers met drietalige reclame in het Nederlands, Frans en Portugees. *Transferimos a seu dinheiro em segurança.*

Een dergelijke connectiviteitsinfrastructuur duikt steeds opnieuw op als we superdiversiteit zien ontstaan. Het zijn dergelijke telefoonwinkels, internetshops en zaken als MoneyGram die dienstdoen als *facilitators* voor een wereldwijde verbondenheid tussen mensen. Ze zijn de infrastructuur van de veelal armere migranten om wereldwijd te leven. De wereldburger is geen fictie en hij is niet uitsluitend superrijk.

Besluit. Superdiversiteit en verzet

Sint-Gillis is onmiskenbaar een schoolvoorbeeld van superdiversiteit. Het is een geglobaliseerde gemeente waar superdiversiteit de motor is van vrij snelle veranderingen. Die superdiversiteit is een gevolg van globale (val van Berlijnse Muur, nieuwe media, oprichting EU, Benelux...) en lokale

ontwikkelingen (TGV-station, bloei tertiaire sector, Europese inbedding...) op heel veel verschillende schaalniveaus. Die superdiversiteit betekent niet dat alles steeds opnieuw weggeveegd wordt en dat er telkens met een wit blad begonnen wordt. Superdiversiteit groeit in een bestaande context. Superdiversiteit is wel de motor van vernieuwing, maar de geschiedenis van de gemeente speelt ontegensprekelijk een duidelijke rol in de superdiverse samenleving.

Die gelaagdheid van de stad is nog altijd zichtbaar. De paardenslager is dan wel een halal slager geworden, onder de nieuwe functie is de oude nog steeds zichtbaar. Een bepaalde infrastructuur is inderdaad compleet nieuw en een direct gevolg van het ontstaan van die superdiversiteit. De wassalons, geldtransferbedrijven of de hippe bioshops hebben geen geschiedenis in deze wijk. De vroegere pianofabriek is nu een gemeenschapscentrum, een opleidingscentrum, een culturencentrum én een kunstenwerkplaats en heeft dus een heel andere functie in de wijk. Die snelle veranderingen betekenen ook niet dat de infrastructuur haar functie niet behoudt. Denk maar aan de sociale woningen of de kerken. Deze infrastructuur heeft nog altijd dezelfde functie, maar bereikt een heel ander publiek via heel andere talen. De kerken zijn nog altijd religieuze plaatsen, maar ze zijn de facto meertalig en bereiken een verschillend publiek. Brasserie Verschuere lijkt wel hetzelfde café, ook dit etablissement bereikt een heel ander publiek en is niet langer de linkse broeihaard van weleer.

De komst van de bobo's in de Fortstraat leidde niet tot de volledige depolitisering van de bewoners van Sint-Gillis.

Sint-Gillis kent een lange traditie van verzet en dat is vandaag eigenlijk niet anders. Het verzet in de Fortstraat is wel getekend door de superdiversiteit. Tot voor kort, kon je bijvoorbeeld stickers in de hele Fortstraat zien met *Liberez Georges Abdallah*. Georges is een Libanese activist die zich had aangesloten bij de Palestijnse verzetsbeweging, maar die bijna dertig jaar geleden door Frankrijk gevangen en opgesloten werd. Het verzet richt zich ook op Europa en de algemene besparingspolitiek. Zo kan je op de rolluiken van Moneytrans rode graffiti lezen met de geëngageerde woorden: *I love austerity* en *Fuck Capitalism*. Een paar voorbijgangers hebben duidelijk laten blijken dat ze niet akkoord zijn met de besparingen opgelegd door de Europese unie.

Vlak naast het uitgestald fruit bij de Marokkaanse kruidenier hogerop in de Fortstraat zie je dan weer een gele poster met een zwarte hand met vier vingers en het opschrift *Rabaa Le silence tue!*. Het is een betekenisvol teken in de actuele Egyptische politieke situatie. Een symbool dat

verwijst naar de solidariteitsbeweging met de honderden activisten die de afgezette president Mohammed Mursi steunden en werden vermoord bij de hardhandige militaire ontruiming van het Rabaa Al-Adawiya-protestkamp.

Op de kerk van het Voorplein zien we dan weer stencil graffiti art die twee kussende nonnen afbeeldt, met het onderschrift *Por El Amor De Dios*. Een artistieke aanklacht van een Spaanstalige tegen de heteronormativiteit van de kerk.

Het verzet in Sint-Gillis is niet alleen geglobaliseerd. Er is ook verzet zichtbaar tegen de superdiversiteit *an sich*. In de Fortstraat had je vroeger een dierenwinkel, Le Zoo de Saint-Gilles, uitgebaat door ‘echte Vlaamse Brusselaars’ – een absolute minderheid. De meerderheid van de Vlaamse Brusselaars zijn tegenwoordig inwijkelingen uit andere steden die in Brussel komen wonen en werken. De eigenaar van de vroegere Zoo de Saint-Gilles maakt er een punt van om zijn vitrine te gebruiken als protestraam. Je ziet een Vlaamse leeuw en een Belgische vlag en daaronder zijn brief aan de inwoners en voorbijgangers met zijn visie op het stedelijk ontwikkelingsplan waar zijn winkel het slachtoffer van werd. Hij vestigt zijn hoop op de N-VA om Brussel Brussels te houden, het geheel nota bene in het Frans geschreven.

Dit laatste verzet ligt niet in dezelfde grootteorde als het eerder aangehaalde geglobaliseerde verzet. Het verzet tegen superdiversiteit krijgt een niet te onderschatten steun

van de nationale en Vlaamse politiek. Deze verzetsvorm staat wel machteloos tegenover de nieuwe ontwikkelingen – in die zin dat het nationalistische inburgeringsbeleid zal falen omdat het nooit de wereldwijde ontplooiing van de superdiversiteit kan tegengaan – het is wel een verzet dat structureel ingebed is. Dit verzet prijkt niet alleen op de winkelruit van deze vroegere dierenwinkel, maar is ook duidelijk verweven met de politieke structuren, de infrastructuur en de politiek van de stad. Het is een onderdeel van de brede politieke beweging die onder meer in de Vlaamse politiek ten aanzien van Brussel gestalte krijgt. De Vlaamse minderheid in Brussel (de facto nog geen 10% van de totale bevolking⁶⁸) is welbeschouwd een van de best beschermde minderheden ter wereld. Zij wordt politiek vertegenwoordigd door een eigen parlement en een eigen regering, respectievelijk de Raad van de Vlaamse Gemeenschapscommissie en het College van de Vlaamse Gemeenschapscommissie.

Hoewel het verzet op de vitrine een stemloos verzet lijkt, is de realiteit enigszins anders. De Vlaamse minderheid voert een minderhedenbeleid ten aanzien van andere etnisch-culturele minderheden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Een politiek vertegenwoordigde minderheid in Brussel vraagt andere niet-politiek vertegenwoordigde minderheden om zich te integreren en in te burgeren. Integreren in wat... is de centrale vraag natuurlijk? Zo'n beleid wil een realiteit creëren, niet bijdragen tot de bestaande realiteit. Brussel is per definitie superdivers, dat is de realiteit en het verzet op de vitrine kan je beschouwen als een uiting van integratiewil in de concrete Brusselse realiteit.

Het andere verzet is een voorbeeld van de superdiversiteit die Sint-Gillis kenmerkt. Het is een beeld van integratie in de wijk. Net zoals de wijk geglobaliseerd is, is ook het verzet geglobaliseerd. Het is niet alleen links, het spruit ook voort uit de concrete migratiegeschiedenis en is tekenend voor de voorgeschiedenis van Sint-Gillis zelf. Dit andere verzet toont Sint-Gillis als een toneel van globalisering. Niet alleen van de rijke wereldburgers, maar ook van de veel minder machtige wereldburgers. Het wordt gevoerd door mensen die gevlucht zijn of moeten vluchten voor een dominante macht. Mensen die vanuit hun nieuwe thuis-haven nog steeds in het verzet zitten en zo waarschijnlijk meer impact hebben op het verzet in het voormalige thuis-land dan voorheen. Het is ook een vrij 'onmachtig' verzet. Onmachtig in die zin dat het verzet wordt gevoerd door mensen die zich in de marge van de samenleving bevinden. Een verzet dat althans in België niet ingebed zit in heel duidelijke machtsstructuren of er door wordt gesteund. Een dergelijk verzet wordt in onze media niet zelden bestempeld als het 'importeren van conflicten'. Terwijl het nochtans een weerspiegeling is van de wereld waarin we echt leven. Een wereld gekenmerkt door superdiversiteit, globalisering, gelijktijdigheid, hypermobiliteit en wereldwijde verbondenheid.

